

A Discursive Approach to Modern Ukrainian Non-institutional Military Discourse

Tetyana Khraban,

Candidate of Philological Science,
Head of the Department of Foreign
Languages
E-mail: Xraban.Tatyana@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-5169-5170>
Military Institute of Telecommunications
and Information Technologies,
Moskovskaya Street, 45/1, Kyiv, 01011
(Ukraine, Kyiv).

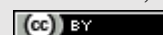
Citation:

Khraban, T. (2021). A Discursive Approach to Modern Ukrainian Non-institutional Military Discourse. *Social Communications: Theory and Practice*, Vol. 13(2). DOI: 10.51423/2524-0471-2021-13-2-3

Retrieved from

<https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/workflow/index/112/4>

© Khraban T., 2021

Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Annotation

The aim of the article is to prove the need for discourse analysis for the study of modern Ukrainian non-institutional military discourse; to substantiate the methodological approach in line of discourse analysis to the study of the psychological and social context of the Ukrainian non-institutional military discourse. Materials & methods. The study has used a set of general scientific research methods (analysis, classification, systematization, explanation) in order to analyze scientific sources, to generalize research data, to define concepts. Results & discussions. The scientific interest of social psychology and sociolinguistics is aimed at studying the following aspects of non-institutional military discourse: 1) intentional (intentions, strategies, plans), namely, cultural differentiation, construction and protection of personal identity; 2) mainstreaming (embodiment of intentions in the sign-symbolic space of discourse), for example, appeal to metaphorical models, actualization of the concept WAR and its components; 3) pragmatic, namely, adaptation of military servicemen to combat stress, psychological protection from the destructive effects of a traumatic situation; 4) identifying (recognition and understanding of meanings, values, construction of identity), notably, creation of a single cultural and symbolic space of a separate military community, construction of the opposition “friend foe”; 5) contextual (expansion of the semantic field on the basis of socio-cultural, historical and other contexts), which is reflected in the information and psychological confrontation during the Russian-Ukrainian conflict; 6) emotional, such as the definition of emotional and semantic dominance that is peculiar to military discourse. In this perspective, non-institutional military discourse can serve as a material for studying the goal-setting of ideology in society. Principles of critical discourse analysis developed by T. Van Dijk is especially relevant for the study of the peculiarities of non-institutional military discourse during unjust, aggression wars aimed at conquering foreign countries. Due to the complexity and versatility of non-institutional military discourse it is also necessary to turn to another type of discursive analysis, which has the most empirically oriented approach and allows to focus on extensive psychological issues such as cognition, emotions, attitudes, values, prejudices, memory, motives; namely, discursive psychology. Conclusions. The focus on achieving the most effective and efficient implementation of the study requires recourse to discourse analysis as the

main methodological approach. The concept of critical discourse analysis developed by T. Van Dijk and discursive psychology are more relevant for the study of modern Ukrainian non-institutional military discourse.

Key words: critical discourse analysis, discursive psychology, non-institutional military discourse.

Дискурсивна стратегія дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу

Тетяна ХРАБАН,

кандидат філологічних наук,

завідуюча кафедри іноземних мов

Військового інституту телекомунікацій та інформатизації

(м. Київ, Україна)

Вступ

Постановка проблеми. Збройний конфлікт на Сході України спровокував появу багатьох досліджень, спрямованих на вивчення психологічних феноменів, пов'язаних із військовою службою, воєнними факторами й психологією військових організацій. Оскільки іманентною властивістю мови є вираз психологічних (емоційних) станів і переживань людини через особливі одиниці мови й мовлення, то проблематика функціонування індивідуальної психіки окремого військовослужбовця й соціальної психіки особового складу військових формувань сьогодні все частіше стає об'єктом дослідження соціальної психології й соціолінгвістики як одних із напрямків міждисциплінарних досліджень. Ці наукові галузі не оминули своєю увагою неінституційний військовий дискурс як «особливий вид організації військового дискурсу, що містить емоційно-оцінну, розмовно-побутову інтерпретацію військових подій, реалій і осіб, і який характеризується активною суб'єктивною комунікативною інтеракцією» (Уланов, 2014) та внесли істотні корективи в інтерпретацію традиційно досліджуваних феноменів, що пов'язані з військовою справою, концентруючись на розгляді психічних феноменів із боку учасників комунікативного процесу в цілому й інтеграцій зокрема, вони підходять до їх розуміння як таких, що перебувають у стані постійного дискурсивного конструювання (Vijl, 2011). Категорія «дискурс» окреслює такі базові виміри: лінгвістичні й нелінгвістичні, глобальні соціокультурні й індивідуально-особистісні, стабільно-змістові та ситуаційно-динамічні, які поєднані цілісним комунікативним актом. Й у кожному із цих вимірів чітко простежується потужна психологічна складова (Савелюк, 2017: 48). У науковій літературі сьогодення широко використовуються такі термінологічні словосполучення, як *військовий дискурс*, *політичний дискурс*, *журналістський дискурс* та інші, які підкреслюють специфіку мови й мовлення особистості в тій чи іншій професії (Калмиков, 2016: 107), а також потребу в підвищенні соціальної релевантності психологічних і лінгвістичних досліджень, що покликані виконувати світоглядну функцію (конструювати образ людини, на основі якого потім до-конструйовуються образи суспільства й пояснення суспільно-економіко-політичних процесів іншими науками) та функцію конструювання соціальних практик (Юревич, 2006). Ґрунтуючись на твердженні, що військовий дискурс належить насамперед до соціального виміру війни (Ищенко, 2007:

22), а також завдяки аналізу робіт у галузі соціальної психології й соціолінгвістики стає очевидним, що психолінгвістичні концепції процесів сприйняття й декодування мовлення в неінституційному військовому дискурсі зазвичай перетинаються із глобальними соціальними категоріями. Зокрема, як зазначає С. Hart, дискурс – це не тільки лінгвістична практика, оскільки він перебуває в соціальній практиці і є соціальною практикою, що сприяє формуванню соціальних систем, ситуацій, інституцій та ідеологій, у які вона закладена (Contemporary Critical Discourse Studies, 2014: 3), тобто ключовим для вивчення неінституційного військового дискурсу «виступає соціальна, комунікативна природа людини, що реалізується через її взаємодію із соціумом у семіотичному, зокрема, мовному середовищі життєдіяльності» (Савелюк, 2017:10). О. Кочубейник зауважує, що «нова соціальність», конституювана постіндустріальністю й способами її локальних конфігурацій, внесла істотні корективи в інтерпретацію традиційно досліджуваних соціальних процесів і феноменів, а також уможливила ідентифікацію раніше невідомих. Тому актуальними є методології, що поглиблюють уявлення про вже наявні в полі зору соціальні процеси й феномени» (Кочубейник, 2017: 88). Одним із найпопулярніших методів сучасних гуманітарних наук є дискурс-аналіз (Бочелюк & Панов, 2018:84), відправною точкою якого є твердження про те, що «ми отримуємо доступ до реальності за допомогою мови. За допомогою мови ми створюємо репрезентації реальності, що не просто відображають те, що в ній є, але і конструюють її» (Jorgensen & Phillips, 2002). Іншими словами, «мова – це не просто канал передачі інформації про явища, факти або про поведінку людей, а «механізм», який генерує і конституює соціальний мир» (Jorgensen & Phillips, 2002). Дискурсивна парадигма дослідження неінституційного військового дискурсу відповідає новітній тенденції звертання дослідника до реальної людини та життєвих ситуацій. Перспективним у даному випадку є те, що, «оскільки дискурс – міждисциплінарний об'єкт, розширюється сфера контактів як із суміжними дисциплінами, так і з різними галузями психології. Тим самим створюються умови для розлогого й різноманітного застосування отримуваних даних і, що не менш важливе, відкриваються нові теми, які раніше були приховані так званими «жордонами» між різними галузями знання» (Алексеев et al., 2007: 28–29).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на міждисциплінарність поняття *дискурс*, його здатність відображати процеси, що відбуваються в суспільстві, дослідженням різних типів дискурсів займаються соціологія, психологія, філософія, лінгвістика, літературознавство, семіотика, теологія, юриспруденція, педагогіка, теорія і практика перекладу, політологія тощо. Кожна із цих дисциплін виділяє з усього різноманіття методологічних підходів лише найбільш продуктивні відповідно до мети дослідження. Для підготовки цієї статті значущими є наукові праці, які акцентують увагу на методологічних особливостях застосування дискурс-аналізу, а саме: С. Бочулинського (Бочулинський, 2015) (розглянуто методи емпіричного дослідження соціальної реальності, вивчено необхідність і можливість використання соціологічного базису в дискурсивних дослідженнях); Н. Савелюк (Савелюк, 2017) (розглянуто загальнофілософські, загальнонаукові, психологічні та міждисциплінарні аспекти вивчення релігійного дискурсу; описано системотвірні психологічні виміри його розуміння: когнітивно-інтелектуальний, афективно-емпатійний, мотиваційно-цільовий, конативно-нормативний); О. Герус (Герус, 2017) (здійснено порівняльну характеристику сучасних методик дискурс-аналізу, визначено, що особливого значення в контексті конструювання соціальних практик набувають дослідження невербальних елементів комунікації); Л. Царенко (Царенко, 2017) (доведено, що дискурс-дослідження є комплексними,

міждисциплінарними, мультиметодичними за своєю суттю; висвітлено можливість вивчення психологічної культури й процесу надання психологічної допомоги в контексті дискурс-аналізу); D. Ponton, T. Ларіна (Ponton & Larina, 2016), S. Aydın-Düzgit, B. Rumelili (Aydın-Düzgit & Rumelili, 2019), J. Cheek (Cheek, 2004) (здійснена характеристика сучасної методики дискурс-аналізу в соціолінгвістиці, когнітивній лінгвістиці, лінгвокультурології, стилістиці тощо, а також у суміжних із мовознавством гуманітарних дисциплінах) та інші. У даній статті вперше була зроблена спроба виділити з усього різноманіття методологічних підходів до дискурс-аналізу найбільш продуктивні для вивчення сучасного українського неінституційного військового дискурсу.

Наукова цінність. У контексті теорії соціальних комунікацій безперечним фактом є наявність парадигмальності: соціологічний дискурс у новітніх концепціях досліджень не існує сьогодні в рамках якої-небудь однієї парадигми. Міждисциплінарний підхід до дослідження соціально-комунікаційного феномена неінституційного військового дискурсу сприяє збагаченню концепціями й поняттями смислового поля соціологічного конструювання реальності, що позитивно впливає на уточнення та подальший розвиток методологічних основ дослідження соціальних комунікацій.

Мета статті – довести необхідність залучення дискурс-аналізу для дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу; обґрунтувати методологічний підхід в руслі дискурс-аналізу до вивчення психологічного й соціального контексту українського неінституційного військового дискурсу.

Методи та методики дослідження

У дослідженні використано комплекс загальнонаукових методів дослідження, а саме: теоретичний аналіз останніх публікацій із проблеми дослідження, який сприяв виділенню, накопиченню й ефективному опрацюванню наукової інформації щодо методологічних засад застосування дискурс-аналізу; класифікація й систематизація системи знань у межах українського неінституційного військового дискурсу, що дало можливість повніше узагальнити психологічні й соціальні аспекти цього феномена й зв'язки між ними та, як наслідок, визначити найбільш ефективний методологічний підхід до дослідження неінституційного військового дискурсу.

Результати й дискусії

Поняття *дискурс* упродовж останніх десятиріч активно увійшло в постнекласичний як власне науковий, так і більш розлогий суспільний обіг, особливо в галузях психолінгвістики та психологічної герменевтики (Савелюк, 2017:10). Аналіз робіт вітчизняних і закордонних науковців дозволив визначити доцільність дискурсивного підходу до аналізу текстів, що продукуються військовими. Так, вивчення сучасного українського військового дискурсу полягає в його конгруентності з образом війни. Оскільки образ війни «завжди конститується дискурсивно, його можна вивчати за допомогою аналізу військового дискурсу» (Ищенко, 2007: 22): «Рефлексія про війну, так само як усі інші види рефлексії, розгортається в дискурсивному вимірі. Можемо стверджувати, що війни невід'ємні від словесних, дискурсивних практик» (Яворська, 2016: 42). Затим, що при дослідженні в ракурсі психолінгвістики й соціолінгвістики неінституційного військового дискурсу сферою дослідницьких інтересів стає горизонтальний компонент породження мовленнєвої діяльності, зокрема

зовнішньомовленнєва фаза у творенні мовлення, яка впливає на граматичне структурування й вибір слів за формою (рівень лексико-граматичної структури речення), та поверхневим етапом мовленнєво-мисленнєвого процесу, у якому реалізується експлікація задумів – реалізація внутрішньої (сислової) програми висловлювання (сислове синтаксування) і вербалізація вибраних у внутрішньому мовленні смислів (Ахутина, 2008), у даному дослідженні під дискурсом розуміється «зовнішньомовленнєвий етап професійно-мовленнєвої діяльності, пов'язаний з експлікацією внутрішніх (мовленнєво-мисленнєвого) інтенцій, єдність лінгвістичних й екстралінгвістичних планів зовнішнього етапу цієї діяльності, що зумовлює її остаточний результат – мовленнєвий (вербалізований) продукт (мовленнєвий твір), який забезпечує доцільну мовленнєву взаємодію» (Калмиков, 2016: 100-101).

Розглядаючи дискурс як складноструктуровану комунікативно-знакову систему, що має декілька основних планів аналізу (Шевченко, 2012), науковий інтерес соціальної психології й соціолінгвістики спрямований на дослідження таких ракурсів неінституційного військового дискурсу: 1) інтенціонального (інтенції, стратегії, задуми), а саме – культурна диференціація, пошук і захист власної ідентичності (Maltby & Thornham, Khraban, 2019); 2) актуального (утілення інтенцій у знаково-символічний простір дискурсу), наприклад, звертання до метафоричних моделей, актуалізація концепту *ВІЙНА* та його складових (Kraft, 2019; Korolova & Popova, 2019); 3) прагматичного – адаптація військовослужбовцями до бойового стресу, захист психіки від руйнівної дії травматичної ситуації (Alam & Dulal, 2018; Khraban & Khraban, 2019); 4) ідентифікуючого (розпізнавання та розуміння смислів, цінностей, побудова ідентичності) – створення єдиного культурно-символічного простору окремо взятої військової спільноти, побудова опозиції «свій – чужий» (Храбан, 2019); 5) контекстуального (розширення сислового поля на основі соціокультурних, історичних та інших контекстів) (Revaitis, 2018; Achugar, 2007), що відображено в інформаційно-психологічному протиставленні під час російсько-українського конфлікту; 6) емоційного, зокрема визначення емоційно-сислової домінанти, що притаманна військовому дискурсові (Храбан, 2018).

Перелік основних планів аналізу неінституційного військового дискурсу відображає загальну переорієнтацію психології й соціальних наук на принципово нову соціально-психологічну онтологію, де в центрі уваги розташовані соціальні світи як спільноти людей із їх специфічними дискурсами (мовленнєвими актами), де домінують імовірнісні залежності в контексті нелінійних правил і норм побудови діалогу (Harre & Gillett, 1994: 29–31). Отже, осмислення текстів, що продукуються військовими, у мовних (соціальних) ситуаціях повинно ґрунтуватися на «ситуації спілкування і цілого ряду екстралінгвістичних чинників, аж до широкого соціокультурного контексту» (Кожина, 2002: 21–22). У цьому ракурсі військовий дискурс, особливо неінституційний, стає основним матеріалом дослідження не тільки специфіки передачі команд і наказів, стратегій і доктрин, але й «цілепокладання ідеології в суспільстві, що насичує все полотно дискурсу, оскільки комунікація у військових колах і сам дискурс передає культурні моделі, засновані на специфічних елементах і феноменах» (Лазарев & Ласкова, 2020: 103).

Таким чином, із метою ефективного вивчення таких аспектів неінституційного військового дискурсу, як символічно-архетипного (субперсонального), сислового (персонального) та значеннєвого (інтерперсонального), не слід кваліфікувати військовий дискурс як «абсолютно самодостатній організм, який живе в об'єктивному світі якимсь своїм, автономним життям» (Пономаренко, 2004:8), а враховувати детермінованість психічних явищ соціальними факторами (національна система цінностей, соціальні

зв'язки та ін.) та соціально-психологічними (приналежність до таких соціальних об'єктів і систем, як суспільство, військова організація, соціальна група). Ґрунтуючись на положеннях соціального конструктивізму, «представники різних шкіл аналізу дискурсу: по-перше, визнають те, що реальність соціально конструюється; по-друге, прагнуть до «м'якої» рефлексивної дослідницької позиції, міждисциплінарних чи мультиперспективних досліджень; по-третє, акцентують увагу на вивченні соціокультурних, а не індивідуальних чинників; по-четверте, тяжіють до аналізу символів» (Царенко, 2017: 268). Основними серед напрацьованих на сьогодні міждисциплінарних підходів, які є ревалентними для дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу, є концепція критичного дискурс-аналізу (КДА), яка запропонована Т. Van Dijk, та дискурсивна психологія.

Т. Van Dijk у своєму дослідженні вибрав як предмет КДА зловживання владою (домінування і його наслідки: соціальна нерівність і способи його відтворення за допомогою дискурсу), однак учений указує, що мета КДА може бути ширшою й включати в себе всі дослідження, які «спрямовані на критичний аналіз того, що визнається неправильним, незаконним, помилковим або поганим, відповідно до специфічних соціальних цінностей або норм» (Ван Дейк, 2013: 29). Такий підхід до визначення цілей КДА є особливо актуальним при дослідженні особливостей неінституційного військового дискурсу під час несправедливих, загарбницьких воєн, що мають на меті захоплення і підкорення чужих країн. Розмірковуючи про КДА, Т. Van Dijk зазначає, що взаємодія між дискурсивними й соціальними структурами є не просто кореляційною або каузативною взаємодією, а складним соціально-когнітивним процесом, що включає в себе ментальні моделі й інші когнітивні репрезентації, які виникають у свідомості учасників (Van Dijk, 2008). Даний постулат знаходить своє підтвердження при вивченні дискурсів, типових для сучасних гібридних воєн й інформаційно-психологічного протистояння. При цьому головною метою КДА стає вивчення напрямків, завдяки яким дискурс може використовуватися в корисливих цілях, наприклад, дискурсивна маніпуляція, дезінформація, брехня, чутки, пропаганда та інші форми дискурсу (Ван Дейк, 2013). Аналізуючи сучасний український неінституційний військовий дискурс у структурі онлайн-дискурсу, слід звернути увагу на вивчення медіавпливу в термінах «контролю над свідомістю», що пов'язує складні структури сучасного (нового) медійного ландшафту з використанням медіа й у кінцевому підсумку з безліччю способів впливу на свідомість: «очевидна необхідність детального критичного аналізу того, чи дійсно така різноманітність технологій, медіа, повідомлень і думок означає, що громадяни є більш поінформованими і здатними чинити опір завуальованій інформаційній маніпуляції, яка, в свою чергу, стає все більш індивідуалізованою» (там же, 2013: 29). Ще однією специфічною особливістю КДА, релевантною для дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу, є необхідність визнання й вираження дослідниками в області КДА певної соціальної, політичної або ідеологічної позиції, коли вони не тільки науково обґрунтовують свій вибір теми й пріоритетів дослідження, теорій, методів і даних, але роблять це також на соціально-політичній підставі (Van Dijk, 2008), адже термін *критичний* трактується як «заклик до дослідників замислитися над тим, на чому вони боці» (Hammersley, 1997: 251). Незважаючи на те що дослідження є критичними й соціально зацікавленими, КДА носить науковий характер, спрямований на вивчення зв'язку між дискурсивними й когнітивними структурами, з одного боку, дискурсивними й соціальними – з іншого, що вимагає залучення міждисциплінарних теорій і методів (Van Dijk, 2008). У цілому КДА фокусується на таких компонентах

дискурсу, які залежать від відповідних соціальних умов використання мови або які можуть сприяти певним соціальним наслідкам дискурсу, наприклад, впливу на соціальні переконання й дії реципієнтів. Ідеться про інтонацію або візуальні й аудіальні особливості (колір, шрифт, властивості зображення, музика), синтаксичні структури, метафори, аргументи (або софізми), вибір лексики, семантику пресупозицій, риторичні фігури або аргументативні структури, вибір певних мовних зворотів, розмовних стратегій (Ван Дейк, 2013: 22). У кожному конкретному випадку можна використовувати різний набір аналітичних підходів. N. Fairclough (2011: 357) зазначає, що «КДА не є окремою академічною дисципліною з відносно фіксованим набором методів дослідження». Можна стверджувати, що така гнучкість дозволяє практикам КДА використовувати найширший спектр доступних інструментів, а дослідникам аргументувати власну позицію та самостійно визначати, які методи найкраще виявляють упередження в тексті. У контексті дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу особливого значення набувають такі способи вивчення структур і стратегій дискурсу, як граматичний, синтаксичний, лексичний і семантичний аналізи; прагматичний аналіз мовних і комунікативних актів; стилістичний аналіз; семіотичний аналіз звукового, візуального матеріалу й інших мультимодальних параметрів дискурсу.

У зв'язку зі складністю й багатогранністю неінституційного військового дискурсу вважаємо за необхідне також звернутися до іншого виду дискурсивного аналізу, розробленого в руслі соціального конструкціонізму, напрямком дослідження якого є всеосяжне практичне міркування (Edwards, 2005), – дискурсивної психології (ДП). ДП дає можливість зосередитися на такій розлогій психологічній проблематиці, як пізнання, емоції, атитюди, цінності, упередження, пам'ять, мотиви (Potter & Wiggins, 2007). На відміну від КДА, дискурсивна психологія – це «найбільш емпірично-орієнтований підхід, який цікавиться використанням мови в соціальних взаємодіях (переважно вивчає побутовий дискурс), тобто швидше не лінгвістичними особливостями, а риторичними практиками. Його основне завдання – оцінити, наскільки ефективно люди (одночасно продукти й творці дискурсів) використовують існуючі дискурси, обговорюючи свої погляди на світ, і які соціальні наслідки подібного використання у створенні та зміні соціокультурного контексту» (Herburn & Potter, 2003; Бочулинський, 2015:258). ДП ставить у центрі своєї парадигми соціальну взаємодію, бачить предмет дослідження в соціальній площині й спирається не на вивчення особистості безпосередньо, а на опосередковані свідчення тих чи інших установок і переконань, які виявляються в усній і письмовій мові (Herburn & Wiggins, 2007). Одним із пріоритетів ДП є те, що дослідження, які проводять в її руслі, ґрунтуються на матеріалах, продукованих у природних, невимушених умовах. Так, відбір матеріалів для дослідження українського неінституційного військового дискурсу в групах (спільнотах) соціальних мереж, мета яких – об'єднати військових й надати їм можливість узяти участь в обговоренні питань, які є насущними для військових: 1) дозволяє уникнути нав'язування дослідником його категорій або припущень щодо даних; 2) при цьому відбувається уявне почуття ситуації дослідником завдяки зануренню в, здавалося б, «безладний» хід повсякденного життя; 3) забезпечує безпосередньо практичний спосіб здійснення дослідження, а не намагається «застосувати» висновки від дослідження одного середовища (наприклад, співбесіди) до іншого (наприклад, робочих місць), тобто вивчає практику людей ситуативно; 4) дозволяє вирішувати такі питання, які не передбачалися процедурою дослідження, але несподівано виникли; 5) життєва ситуація фіксується досить детально й відповідно до того, як вона трапляється, що дає можливість аналізувати складність, здавалося б, «буденної» ситуації

(Potter & Wiggins, 2007: 78–79). J. Potter запропонував концептуальну модель дискурсивно-психологічного аналізу, яка є ефективною для дослідження українського неінституційного військового дискурсу: формування гіпотези (фокусування наукових проблем дослідження, рух від загальної проблематики до конкретних питань, пов'язаних із даними емпіричного матеріалу) > кодування (редукція дослідного матеріалу шляхом формування корпусу найбільш релевантних для дослідження елементів) > аналіз корпусу дослідного матеріалу шляхом поступової екстраполяції відповідних дедуктивних, індуктивних та інших дослідницьких принципів на фактичний матеріал. На початковому етапі аналізу дослідник з'ясовує, чи може аналізований матеріал бути поєднаний із будь-якими інституційними, ситуативними або риторичними структурами, що утворюють зразки соціальної поведінки. Залежно від можливості подібної типізації формується подальша стратегія дослідження > перевірка достовірності аналізу, що може здійснюватися за двома основними напрямками: 1) повернення до дослідницького матеріалу, перегляд робочих гіпотез, аналіз адекватності матеріалу з точки зору послідовності комунікативних інтеракцій, виявлення відхилень, альтернативних сценаріїв і будь-яких несподіваних поворотів аналізованих текстів інтеграцій; 2) критична оцінка дослідницької роботи, дослідження повинно бути прозорим і відкритим для критичної оцінки як з боку самих дослідників, так і з боку майбутніх читачів (Potter, 2003).

Висновки

Ключовою для вивчення українського неінституційного військового дискурсу є соціально-комунікативна природа людини. Переорієнтація психології й соціальних наук на принципово нову соціально-психологічну онтологію вимагає нових теоретико-методологічних, здебільшого міждисциплінарних й інтегративних, підходів. Спрямованість на досягнення максимально ефективною й результативною реалізації цих підходів вимагає звертання до дискурс-аналізу як основного методологічного підходу. Ревалентними для дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу виявляються концепція критичного дискурс-аналізу (КДА), запропонована Т. Van Dijk, та дискурсивна психологія.

Література

- Алексеев К.И., Павлова Н.Д., Зачесова И.А., Алмаев Н.А. (2007). *Ситуационная и личностная детерминация дискурса*. Москва: Изд-во «Институт психологии РАН».
- Ахутина, Т.В. (2008). *Порождение речи. Нейролингвистический анализ синтаксиса*. Москва: Изд-во ЛКИ.
- Бочелюк, В., Панов, М. (2018). Проблемне поле психолінгвістичних досліджень дискурсу соціальних онлайн-мереж. *Psycholinguistics*, 24(1), 79–96.
- Бочулинський, С. (2015). Концептуальні та емпіричні особливості дискурсивного конструювання соціальної реальності. *Релігія та Соціум*, 1–2 (17–18), 255–262.
- Ван Дейк, Т. (2013). *Дискурс и власть: Репрезентация доминирования в языке и коммуникации*. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ».
- Герус, О.І. (2017). Застосування дискурс-аналітичного підходу у дослідженні комерційної реклами. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*, 39, 101–109.

- Ищенко, Н. А. (2007). Военный дискурс и дискурсивное измерение войны. *Культура народов Причерноморья*, 116, 22–24.
- Калмиков, Г. (2016). Дискурсивні практики як компоненти професійно-мовленнєвої діяльності психологів. *Psycholinguistics*, 20 (1), 98–111.
- Кожина, М. Н. (2002). Целый текст как объект стилистики текста. *Речеведение и функциональная стилистика: вопросы теории: избр. труды*. Пермь: Перм. Ун-т, ПСИ, ПССГК.
- Кочубейник, О.М. (2017). Соціально-психологічні дослідження: методологічні симптоми неблагополуччя. *Збірник наукових статей Київського міжнародного університету й Інституту соціальної та політичної психології НАПН України*, 10, 83–98.
- Лазарев, В. А., Ласкова, М. В. (2020). Лингвостилистические и интерпретационные особенности англоязычных милитарных сленгизмов в неофициальном милитарном дискурсе. *Известия Южного федерального университета*, 2, 103–111. DOI: [10.18522/1995-0640-2020-2-103-111](https://doi.org/10.18522/1995-0640-2020-2-103-111).
- Пономаренко, Е.В. (2004). *Системность функциональных связей в современном английском дискурсе*: дисс... докт. филол. наук. Москва.
- Савелюк, Н. (2017). *Психологія розуміння релігійного дискурсу*. Київ: КНТ.
- Уланов, А. В. (2014). *Военный дискурс русского языка XIX — начала XX в. в спектре языковой эволюции*. Омск: Издательство «Литера».
- Храбан, Т. Є. (2018). Психолінгвістичне осмислення ролі емоцій у дискурсі інтернет-мемів. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 22 (2), 73–78.
- Храбан, Т. Е. (2019). Опозиция «свой – чужой» в интернет-мемах украинского сектора социальных сетей во время российско-украинского конфликта. *Молодий вчений*, 7, 287–293. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-7-71-58>.
- Царенко, Л.Г. (2017). Психологічна допомога як дискурсивне утворення. *Гуманний розум. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, 262–270.
- Шевченко, А.С. (2012). Театральний дискурс: структура, жанри, особливості лінгвістическої репрезентації: автореф. дисс... канд. филол. Санкт-Петербург.
- Юревич, А.В. (2006). Социальная релевантность и социальная ниша психологии. *Психологический журнал*, 4, 5–14.
- Яворська, Г. М. (2016). Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети*, 4, 41–48.
- Alam, J. & Dulal, M. (2018). Coping Strategies of Stress Tolerance in Relation to Military Training. *Global Journal of HUMAN-SOCIAL SCIENCE: A Arts & Humanities – Psychology Type*. URL: https://globaljournals.org/GJHSS_Volume18/1-Coping-Strategies-of-Stress.pdf.
- Aydın-Düzgüt, S., Rumelili, B. (2019). Discourse Analysis: Strengths and Shortcomings. *All Azimuth*, 8(2), 285-305. DOI:10.20991/allazimuth.477300.
- Bijl, A. (2011). Poetry as an element of the apartheid military discourse. *South African Journal of Military Studies*, 39(1), 56–84. DOI: 10.5787/39-1-102.
- Cheek, J. (2004). At the margins? Discourse analysis and qualitative research. *Qualitative Health Research*, 14(8), 1140-1148. DOI: 10.1177/1049732304266820.
- Contemporary Critical Discourse Studies* / Ed. by C. Hart and P. Cap. (2014). London: Bloomsbury Academic.
- Edwards, D. (2005). Discursive psychology. In K.L. Fitch & R.E. Sanders (Eds.), *LEA's communication series. Handbook of language and social interaction*, 257–273.
- Fairclough, N., Mulderrig, J., & Wodak, R. (2011). Critical Discourse Analysis. In T.A. van Dijk (Ed.), *Discourse Studies. A multidisciplinary Introduction* (pp. 357–378). Sage.

- Hammersley, M. (1997) On the Foundations of Critical Discourse Analysis. *Language & Communication*, 17(3), 237–248. DOI: [10.1016/S0271-5309\(97\)00013-X](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(97)00013-X).
- Harre, R., Gillett, G. (1994). *The Discursive Mind*. London: SAGE Publications.
- Hepburn, A. and Potter, J. (2003). Discourse analytic practice. *Qualitative Research Practice*, 180–196.
- Hepburn, A. and Wiggins, S. (2007). *Discursive Research in Practice: New Approaches to Psychology and Everyday Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jorgensen, M., & Phillips, L. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. London: Sage Publications.
- Khraban, T. (2019). Psycholinguistic Aspects of the Internet Memes' Visual Components. *Psycholinguistics*, 26(2), 341–357. DOI: [10.31470/2309-1797-2019-26-2-341-357](https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-26-2-341-357).
- Khraban, T., Khraban, I. (2019). Cognitive and Pragmatic Features of the Ukrainian Army Humorous Discourse in Social Media. *East European journal of psycholinguistics*, 6(2), 21– 31. DOI: [10.5281/zenodo.3637710](https://doi.org/10.5281/zenodo.3637710).
- Kraft, I. (2019). Military Discourse Patterns and the case of Effects-Based Operations. *Journal of Military and Strategic Studies*, 19 (3), 78–113.
- Korolova, T., Popova, O. (2019). Psycholinguistic Aspects of Reproducing the Chinese Military and Political Discourse in Ukrainian. *Psycholinguistics*, 25(2), 92–116. DOI: [10.31470/2309-1797-2019-25-2-92-116](https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-2-92-116).
- Maltby, S., Thornham, H. (2013). The dis/embodiment of persuasive military discourse. *Journal of War & Culture Studies*, 5, 33–46. DOI: [10.1386/jwcs.5.1.33_1](https://doi.org/10.1386/jwcs.5.1.33_1).
- Ponton, D., Larina, T. (2016). Discourse Analysis in the 21st Century: Theory and Practice. *Russian Journal of Linguistics*, 20(4), 7–25. DOI: [10.22363/2312-9182-2016-20-4-7-25](https://doi.org/10.22363/2312-9182-2016-20-4-7-25).
- Potter, J. (2003). *Discourse analysis and discursive psychology* // P.M. Camic, J.E. Rhodes and L. Yardley, eds., 73–94.
- Potter, J. and Wiggins, S. (2007) Discursive psychology. In *Handbook of qualitative research in psychology*, 73–90.
- Van Dijk, T. (2008). *Discourse and Power*. N. Y.: Palgrave Macmillan.
- Van, Dijk T. (2006). Introduction: discourse, interaction and cognition. *Discourse Studies*, 8(1), 5– 7.

References

- Alekseev K.I., Pavlova N.D., Zachesova I.A., Almaev N.A. (2007). *Situaczionnaya i lichnostnaya determinacziya diskursa [Situational and Personal Determination of Discourse]*. Moscow: The Publishing house “Institute of psychology Russian academy of sciences” [in Russian].
- Akhutina, T.V. (2008). *Porozhdenie rechi. Nejrolingvisticheskij analiz sintaksisa [Generation of speech. Neuro Linguistic Syntax Analysis]*. Moscow: Izd-vo LKI [in Russian].
- Bochelyuk, V., Panov, M. (2018). Problemne pole psikholingvistichnikh doslidzhen diskursu soczialnikh onlajn-merezh [The problem field of psycholinguistic research of the social online networks discourse]. *Psycholinguistics*, 24(1), 79–96 [in Ukrainian].
- Bochulinskij, S. (2015). Konceptualni ta empirichni osoblivosti diskursivnogo konstruyuvannya soczialnoyi realnosti [Conceptual and empirical features of social reality discursive construction]. *Religiya ta Socziium*, 1-2 (17-18), 255–262 [In Ukrainian].
- Fairclough, N., Mulderrig, J., & Wodak, R. (2011). Critical Discourse Analysis. In T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse Studies. A multidisciplinary Introduction* (pp. 357–378). Sage [in English].
- Gerus, O.I. (2017). Zastosuvannya diskurs-analitichnogo pidkhodu u doslidzhenni komercijnoyi reklami [Application of discourse-analytical approach in the study of commercial advertising]. *Visnik Kharkivskogo nacziionalnogo universitetu imeni V.N. Karazina*, 39, 101– 109 [in Ukrainian].

- Ishhenko, N.A. (2007). Voennyj diskurs i diskursivnoe izmerenie vojny [War discourse and the discursive dimension of war]. *Kultura narodov Prichernomorya*, 116, 22–24 [in Russian].
- Kalmikov, G. (2016). Diskursivni praktiki yak komponenti profesijno-movlennyevoyi diyalnosti psihologiv [Discursive practices as components of professional speech activity of psychologists]. *Psycholinguistics*, 20 (1), 98–111 [in Ukrainian].
- Kochubejnik, O.M. (2017). Soczialno-psihologichni doslidzhennya: metodologichni simptomi neblagopoluchchya [Socio-psychological research: methodological symptoms of trouble]. *Zbirnik naukovikh statej Kiyivskogo mizhnarodnogo universitetu j Institutu soczialnoyi ta politichnoyi psihologiyi NAPN Ukrayini*, 10, 83–98 [in Ukrainian].
- Kozhina, M.N. (2002). Czelyj tekst kak obekt stilistiki teksta [Whole text as an object of text stylistics]. *Rechevedenie i funkczionalnaya stilistika: voprosy teorii: izbr. trudy*. Perm: Perm. Un-t, PSI, PSSGK [in Russian].
- Lazarev, V. A., Laskova, M. V. (2020). Lingvostilisticheskie i interpretaczionnye osobennosti angloyazychnykh militarykh slengizmov v neoficzialnom militarym diskurse [Linguistic and interpretive features of English-language military slangisms in the unofficial military discourse]. *Izvestiya Yuzhnogo federalnogo universiteta*, 2, 103–111. DOI: [10.18522/1995-0640-2020-2-103-111](https://doi.org/10.18522/1995-0640-2020-2-103-111) [in Russian].
- Ponomarenko, E.V. (2004). *Sistemnost funkczionalnykh svyazej v sovremennom anglijskom diskurse* [The consistency of functional connections in modern English discourse]. (Doctor dissertation). Moscow [in Russian].
- Savelyuk, N. (2017). *Psihologiya rozuminnya religijnogo diskursu* [Psychology of understanding religious discourse]. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
- Van Dejk, T. (2013). *Diskurs i vlast: Reprezentaczija dominirovaniya v yazyke i kommunikaczii* [Discourse and Power: Representation of Dominance in Language and Communication]. Moscow: Knizhnyj dom «LIBROKOM» [in Russian].
- Ulanov, A.V. (2014). *Voennyj diskurs ruskogo yazyka XIX — nachala XX v. v spektre yazykovoj evolyucii* [Military discourse of the Russian language in the XIX – early XX centuries in the spectrum of language evolution]. Omsk: Izdatelstvo «Litera» [in Russian].
- Khraban, T.E. (2018). Psiholingvistichne osmislennya roli emocij u diskursi internet-memiv [Psycholinguistic comprehension of the role of emotions in the Internet meme discourse]. *Aktualni pitannya gumanitarnih nauk*, 22 (2), 73–78 [in Ukrainian].
- Khraban, T.E. (2019). Oppoziciya «svoj – chuzhoj» v internet-memah ukrainskogo sektora socialnyh setej vo vremya rossijsko-ukrainskogo konflikta [Opposition "friend – foe" in Internet memes of the Ukrainian social media sector during the Russian-Ukrainian conflict]. *Molodij vchenij*, 7, 287–293 [in Russian].
- Carenko, L.G. (2017). Psihologichna dopomoga yak diskursivne utvorennja. Gumannij rozum [Psychological help as a discursive education. Humane mind]. *Institut psihologii imeni G.S. Kostyuka NAPN Ukraïni*, 262–270 [in Ukrainian].
- Shevchenko, A.S. (2012). *Teatralnyj diskurs: struktura, zhanry, osobennosti lingvisticheskoi reprezentaczii* [Theatrical discourse: structure, genres, features of linguistic representation]. (Candidate dissertation). Saint Petersburg [in Russian].
- Yurevich, A.V. (2006). Socialnaya relevantnost i socialnaya nisha psihologii [Social relevance and the social niche of psychology]. *Psihologicheskij zhurnal – Psychological journal*, 4, 5–14 [in Russian].
- Yavors'ka, G. M. (2016). Gibridna vijna yak diskursivnij konstrukt [Hybrid warfare as a discursive construct]. *Strategichni prioriteti – Strategic priorities*, 4, 41–48 [in Ukrainian].
- Alam, J. & Dulal, M. (2018). Coping Strategies of Stress Tolerance in Relation to Military Training. *Global Journal of HUMAN-SOCIAL SCIENCE: A Arts & Humanities – Psychology Type*. URL: https://globaljournals.org/GJHSS_Volume18/1-Coping-Strategies-of-Stress.pdf [in English].
- Aydın-Düzgit, S., Rumelili, B. (2019). Discourse Analysis: Strengths and Shortcomings. *All Azimuth*, 8(2), 285–305. DOI: [10.20991/allazimuth.477300](https://doi.org/10.20991/allazimuth.477300) [in English].

- Bijl, A. (2011). Poetry as an element of the apartheid military discourse. *South African Journal of Military Studies*, 39(1), 56–84. DOI: [10.5787/39-1-102](https://doi.org/10.5787/39-1-102) [in English].
- Cheek, J. (2004). At the margins? Discourse analysis and qualitative research. *Qualitative Health Research*, 14(8), 1140–1148. DOI: [10.1177/1049732304266820](https://doi.org/10.1177/1049732304266820) [in English].
- Contemporary Critical Discourse Studies* / Ed. by C. Hart and P. Cap. (2014). London: Bloomsbury Academic [in English].
- Edwards, D. (2005). Discursive psychology. In K.L. Fitch & R.E. Sanders (Eds.), *LEA's communication series. Handbook of language and social interaction*, 257–273 [in English].
- Hammersley, M. (1997) On the Foundations of Critical Discourse Analysis. *Language & Communication*, 17(3), 237–248 [in English].
- Harre, R., Gillett, G. (1994). *The Discursive Mind*. London: SAGE Publications [in English].
- Hepburn, A. and Wiggins, S. (2007). *Discursive Research in Practice: New Approaches to Psychology and Everyday Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].
- Hepburn, A. and Potter, J. (2003). Discourse analytic practice. *Qualitative Research Practice*, 180–196 [in English].
- Jorgensen, M., & Phillips, L. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. London: Sage Publications [in English].
- Khraban, T. (2019). Psycholinguistic Aspects of the Internet Memes' Visual Components. *Psycholinguistics*, 26(2), 341–357. DOI: [10.31470/2309-1797-2019-26-2-341-357](https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-26-2-341-357) [in Russian].
- Khraban, T., Khraban, I. (2019). Cognitive and Pragmatic Features of the Ukrainian Army Humorous Discourse in Social Media. *East European journal of psycholinguistics*, 6(2), 21– 31. DOI: [10.5281/zenodo.3637710](https://doi.org/10.5281/zenodo.3637710) [in Russian].
- Kraft, I. (2019). Military Discourse Patterns and the case of Effects-Based Operations. *Journal of Military and Strategic Studies*, 19 (3), 78–113 [in English].
- Korolova, T., Popova, O. (2019). Psycholinguistic Aspects of Reproducing the Chinese Military and Political Discourse in Ukrainian. *Psycholinguistics*, 25(2), 92–116. DOI: [10.31470/2309-1797-2019-25-2-92-116](https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-2-92-116) [in Ukrainian].
- Maltby, S., Thornham, H. (2013). The dis/embodiment of persuasive military discourse. *Journal of War & Culture Studies*, 5, 33–46. DOI: [10.1386/jwcs.5.1.33_1](https://doi.org/10.1386/jwcs.5.1.33_1) [in English].
- Ponton, D., Larina, T. (2016). Discourse Analysis in the 21st Century: Theory and Practice. *Russian Journal of Linguistics*, 20(4), 7–25. DOI: [10.22363/2312-9182-2016-20-4-7-25](https://doi.org/10.22363/2312-9182-2016-20-4-7-25) [in Russian].
- Potter, J. (2003). *Discourse analysis and discursive psychology* // P.M. Camic, J.E. Rhodes and L. Yardley, eds., 73–94.
- Potter, J. and Wiggins, S. (2007) Discursive psychology. In *Handbook of qualitative research in psychology*, 73–90 [in English].
- Van Dijk, T. (2008). *Discourse and Power*. N. Y.: Palgrave Macmillan [in English].
- Van, Dijk T. (2006). Introduction: discourse, interaction and cognition. *Discourse Studies*, 8(1), 5–7 [in English].

**Дискурсивна стратегія дослідження сучасного українського
неінституційного військового дискурсу**

Тетяна ХРАБАН,

кандидат філологічних наук,

завідуюча кафедри іноземних мов

Військового інституту телекомунікацій та інформатизації

(м. Київ, Україна)

Анотація

Мета статті – довести необхідність залучення дискурс-аналізу для дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу; обґрунтувати методологічний підхід у руслі

дискурс-аналізу до вивчення психологічного й соціального контексту українського неінституційного військового дискурсу. Матеріали й методи. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових методів дослідження (аналіз, класифікація, систематизація, пояснення) із метою аналізу наукових джерел, узагальнення даних наукових досліджень, визначення понять. Результати й дискусії. Науковий інтерес соціальної психології й соціолінгвістики спрямований на дослідження таких ракурсів неінституційного військового дискурсу: 1) інтенціонального (інтенції, стратегії, задуми), зокрема культурна диференціація, пошук і захист власної ідентичності; 2) актуального (утілення інтенцій у знаково-символічний простір дискурсу), наприклад, звертання до метафоричних моделей, актуалізація концепту «ВІЙНА» та його складових; 3) прагматичного – адаптація військовослужбовцями до бойового стресу, захист психіки від руйнівної дії травматичної ситуації; 4) ідентифікуючого (розпізнавання та розуміння смислів, цінностей, побудова ідентичності) створення єдиного культурно-символічного простору окремо взятої військової спільноти, побудова опозиції «свій – чужий»; 5) контекстуального (розширення смислового поля на основі соціокультурних, історичних та інших контекстів), що знайшло своє відображення в інформаційно-психологічному протиборстві під час російсько-українського конфлікту; 6) емоційного, зокрема визначення емоційно-смислової домінанти, що притаманна військовому дискурсу. Концепція критичного дискурс-аналізу, яка запропонована T. Van Dijk, є особливо актуальною при дослідженні особливостей неінституційного військового дискурсу під час несправедливих, загарбницьких воєн, що мають на меті захоплення й підкорення чужих країн. У зв'язку зі складністю й багатогранністю неінституційного військового дискурсу необхідно також звернутися до іншого виду дискурсивного аналізу, який має найбільш емпірично-орієнтований підхід та дає можливість зосередитися на такій розлогій психологічній проблематиці, як пізнання, емоції, атитюди, цінності, упередження, пам'ять, мотиви, – дискурсивної психології. Висновки. Спрямованість на досягнення максимально ефективної та результативної реалізації дослідження вимагає звертання до дискурс-аналізу як основного методологічного підходу. Ревалентними для дослідження сучасного українського неінституційного військового дискурсу виявляються концепція критичного дискурс-аналізу (КДА), запропонована T. Van Dijk, та дискурсивна психологія.

Ключові слова: критичний дискурс-аналіз, дискурсивна психологія, неінституційний військовий дискурс.

Submitted to the editor – 24.10.2021

Reviewed – 05.12.2021

Accepted for printing – 20.12.2021

Подано до редакції – 24.10.2021

Рецензовано – 05.12.2021

Прийнято до друку – 20.12.2021

